

15. СБУ виявила нелегальний канал переправлення українців до Латвії // Право. УНІАН. 2009. № 37, 26 жовт. 1 листоп. С. 65.
16. Запрещенные формы сексуального поведения и сексуальное насилие. Архив сексологии им. Маркуса Хирнфельда [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www2.hu-berlin.de/sexology/ECR6/html/homosexual_prostitution.html.

Анотація

Раковська Ю. В. Особливості експлуатації чоловіків у рамках торгівлі людьми. Стаття. Проблема торгівлі чоловіками з метою трудової та сексуальної експлуатації набуває все більшого значення в країнах третього світу в сучасних глобалізаційних умовах. Викликає занепокоєння епізодичність відображення випадків торгівлі чоловіками в міжнародній статистиці та статистиці окремих держав. Автор визначає сфери економіки, в яких чоловіки зазнають трудової експлуатації, та особливості їх сексуальної експлуатації.

Ключові слова: торгівля людьми, торгівля чоловіками, трудова експлуатація чоловіків.

Аннотация

Раковская Ю. В. Особенности эксплуатации мужчин в рамках торговли людьми. — Статья. Проблема торговли мужчинами с целью трудовой и сексуальной эксплуатации приобретает все большее значение в странах третьего мира в современных глобализационных условиях. Вызывает беспокойство эпизодичность отображения случаев торговли мужчинами в международной статистике и статистике отдельных государств. Автор определяет сферы экономики, в которых мужчины подвергаются трудовой эксплуатации, и особенности их сексуальной эксплуатации.

Ключевые слова: торговля людьми, торговля мужчинами, трудовая эксплуатация мужчин.

Summary

Rakowska Y. V. Peculiarities of exploitation of men in terms of human trafficking. Article. The problem of traffic in men with the aim of labor and sex exploitation assumes ever greater importance in the countries of the Third World in conditions of modern globalization. Incidence of traffic in men cases representation in international statistics and statistics of particular states provokes concern. The author identifies the fields of economy where men sustain labor exploitation and determines the peculiarities of their sex exploitation.

Keywords: human trafficking, traffic in men, labor exploitation of men.

УДК 343.23:343.122:614.253.8

В. В. Марєєв

ПАЦІЄНТ ЯК ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ

Ознаки потерпілого неодноразово згадуються Законодавцем в диспозиціях норм Особливої частини КК України як такі, що формують ознаки злочину в цілому. Отже, правильне визначення статусів «пацієнт» та «хворий» має надзвичайно важливе як наукове, так і практичне значення, зокрема, для кваліфікації суспільно небезпечних діянь у сфері охорони здоров'я та медичної діяльності.

Даній тематиці присвячені публікації таких авторів, як О. І. Смотров, А. А. Азаров, І. А. Захаров, Н. Б. Болотіна, С. Г. Стеценко, А. М. Зелінський, Р. О. Стефанчук та інших. Проте без належної уваги залишено дослідження проблеми пацієнта як потерпілого від злочину, що зумовлює актуальність статті.

© В. В. Марєєв. 2012

Метою статті є розкриття поняття пацієнта як потерпілого від злочину. Для досягнення цієї мети автор поставив такі завдання:

- дослідити теоретичні наукові позиції, міжнародно-правові акти та положення національного законодавства;
- надати узагальнене визначення поняттю «пацієнт»;
- узагальнити коло злочинних посягань на права пацієнта;
- окреслити сферу можливих злочинних посягань на права пацієнта шляхом визначення поняття «пацієнт».

Як відомо, до елементів складу злочину потерпілий, як і предмет злочину, не належить. Проте для притягнення до відповідальності за деякі злочини необхідно чітко встановити потерпілого, його властивості, які вказані у статті Особливої частини КК. Більш того, помилка особи, яка вчинила злочин, у властивостях особи потерпілого, в деяких випадках може призвести до зміни кваліфікації вчиненого [1, 55–56].

Як вірно вказує А. К. Музеник, вирішення завдання «охорона прав і свобод людини і громадянина від злочинних посягань» не видається можливим без належного врахування місця і ролі у злочині його жертви, що спонукає законодавця з максимально можливою повнотою відобразити це в кримінальному законі: при конструюванні складів злочинів, при формулюванні обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання тощо [2, 3–6].

Зусилля вчених-привознавців не привели до єдності розуміння та статусу потерпілого в кримінальному праві, не вирішене питання про відображення в кримінальному законодавстві дефініції потерпілого. Крім того, залишається без свого остаточного вирішення більшість проблем, що стосуються фігури потерпілого в кримінальному праві. Одна з найбільш важливих — категорійний апарат. Остаточного не вирішені питання природи потерпілого, як і відносно предмета злочину в теорії кримінального права немає єдиної точки зору щодо визначення місця потерпілого серед елементів та ознак складу злочину.

При вирішенні проблеми місця потерпілого в складі злочину слід в першу чергу зважати на той факт, що особа як соціальна істота та найвища цінність, взята під охорону державою, виступає об'єктом злочину (мається на увазі одним із видів родових об'єктів), а тому визнання її предметом злочину є невірним. Але, як вже відзначалось, злочин посягає не на особу «взагалі», а на її конкретні блага: життя, здоров'я, честь, гідність, особисту недоторканність, найважливіші особисті права, які й виступають безпосередніми об'єктами злочину. Конкретного носія таких благ і слід визнати потерпілим. Незважаючи на схожість з предметом злочину, потерпілого відрізняють ряд характерних рис. Вже йшла мова про те, що в переважній більшості випадків шкода предмету не заподіюється, потерпілому ж, навпаки, злочином шкода заподіюється завжди. Причому шкода заподіюється шляхом впливу на такі блага (життя, здоров'я, гідність тощо), якими інші предмети злочину не володіють. Такими благами може володіти лише людина як біологічна істота. Водночас тіло людини або його частини в окремих випадках можуть бути визнані й предметом злочину.

Потерпілий виступає одним з учасників кримінальної ситуації, тобто безпосередньо пов'язаний зі злочином як явищем реальності. Тому слід визначити взаємозв'язок потерпілого зі злочином як правовою категорією. Потерпілий як особа, якій заподіюється шкода, визначає спрямованість заподіяння шкоди, тобто вказує на характер суспільної небезпечності злочину. Соціальну ознаку злочину А. Фейербах іменував «злоспрямованістю» [3, 126]. Зрозуміло, що фігура потерпілого, взята окремо, не може однозначно визначити характер суспільної небезпечності, проте такий характер визначається потерпілим як суб'єктом, якому належать охоронювані кримінальним законом блага (цінності) разом з іншими факторами.

Блага (цінності), що належать потерпілому, визначають об'єкт злочинного посягання. Потерпілий в кримінальному праві розглядається як особа, чії права, свободи та законні інтереси порушені злочином, що й змуовлює його матеріально-правове розуміння. А. Н. Красіков писав: «Матеріальне право визначає, яке заподіяння шкоди є суспільно небезпечним. При визначенні поняття потерпілого необхідно виходити з поняття злочину та об'єкта злочину» [4, 46]. «Оскільки... поняття шкоди є базовим для визначення не тільки потерпілого, але й об'єкта злочину, зв'язок між потерпілим і об'єктом при вчиненні злочину не може не існувати», — справедливо відзначає Г. П. Новоселов [5, 65]. Очевидно, що шкода, яка заподіюється злочином, визначає спрямованість посягання, його об'єкт.

Тому зрозуміло, що, як і предмет, потерпілий характеризує об'єкт злочину. Він не є обов'язковою ознакою загального складу злочину. Потерпілого як ознаку складу злочину доцільно виділяти лише в тих складах, в яких відбувається безпосередній вплив на тіло або психіку людини, а також основні, невід'ємні особисті права людини. Це дозволить відмежувати поняття потерпілого як ознаку складу злочину від потерпілого як учасника кримінального процесу. Наприклад, потерпілий не буде ознакою складу такого злочину, як крадіжка, оскільки в даному випадку посягання спрямоване на майно особи, а не на саму особу. Така особа, безумовно, є потерпілим у кримінальному процесі, проте з точки зору кримінального права потерпілий в цьому злочині відсутній. Натомість цьому складу злочину властива така ознака, як предмет — викрадене майно. Що ж стосується розбою, то склад цього злочину характеризується такими ознаками, як предмет — чуже майно, так і потерпілий — особа, яка зазнала нападу.

Слід погодитись з думкою, що шкода може бути заподіяна життю та здоров'ю лише власне живої людини. Тобто потерпілим може бути визнано лише живу людину незалежно від стану здоров'я від народження до смерті.

Таким чином, потерпілий від злочину — це факультативна ознака загального складу злочину на стороні об'єкта, якою виступає конкретна людина (жива на момент початку вчинення злочину), якій злочином заподіяна шкода шляхом посягання на її тіло чи психіку.

Як випливає з самої назви категорії «злочини проти прав пацієнта» потерпілим від таких злочинів слід визнати пацієнта.

На міжнародному рівні визначення поняття «пацієнт» міститься в Принципах захисту осіб з психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги, які були затверджені Резолюцією 46/119 ООН 18 грудня 1992 року за доповіддю Третього комітету (А/46/721), де пацієнт визначається як людина, яка отримує психіатричну допомогу, а також всі люди, які звертаються до психіатричного закладу [6, 87]. Більш широке визначення наведено в Декларації про політику у сфері забезпечення прав пацієнтів в Європі, прийнятій Європейською нарадою з прав пацієнтів в Амстердамі у березні 1994 року, відповідно до якої пацієнт — це здоровий (здорові) чи хворий (хворі) споживач (споживачі) медичних послуг [7].

В національному законодавстві визначення терміна, що розглядається, дається лише на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Так, визначення цього терміна можна знайти в Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань, затвердженому наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23 вересня 2009 р. № 690. Відповідно до цього Порядку пацієнт (здоровий доброволець) — особа, яка може бути залучена як досліджуваний до клінічного випробування лікарського засобу.

Досить вдалим є визначення цього терміна, наведене в проекті Закону України «Про засади охорони здоров'я в Україні» [8], де пацієнта визначають як людину, яка звертається в заклади охорони здоров'я або до медичного працівника за медичною допомогою (послугою).

В юридичній науковій літературі висловлюються різні думки щодо дефініції даного терміна. О. І. Смотров визначає пацієнта як здорового чи хворого споживача медичних послуг [9, 71]. Згідно з визначенням А. А. Азарова та ін., пацієнт — це особа, яка звернулась до лікувального закладу будь-якої організаційно-правової форми, до лікаря приватної практики за отриманням діагностичної, лікувальної, профілактичної допомоги незалежно від того, хвора вона чи здорова [10, 15–23]. На думку Н. В. Болотіної, «пацієнт — фізична особа, яка у встановленому порядку отримує медичну допомогу (профілактичну, діагностичну, лікувальну, реабілітаційну) або піддається медико-біологічним дослідженням (клінічним випробуванням) з боку медичних працівників» [11, 304]. Схоже визначення запропоновано С. Г. Стеценком: пацієнт — це людина, яка звернулась до лікувально-профілактичного закладу за діагностичною, лікувальною чи профілактичною медичною допомогою, або особа, яка бере участь як досліджуваний при клінічних випробуваннях лікарських засобів [12, 163].

Таким чином, можна зробити висновок, що пацієнтом (з лат. — хворий) є особа, яка вступає у певні правовідносини із закладами охорони здоров'я (медичними працівниками) щодо отримання медичної допомоги (медичних послуг) чи іншої участі у здійсненні медичної діяльності. Виходячи з цього випливає висновок, що пацієнтом може бути лише людина. Не можуть бути пацієнтами тварини, оскільки пацієнт є учасником правовідносин, суб'єктом права, в той час, коли тварини належать до об'єктів права. Крім того, тваринам надаються не медичні послуги, а ветеринарна допомога [13, 141].

Говорячи про суб'єкта правовідносин, правильніше говорити про фізичну особу, а не про людину, оскільки відповідно до Цивільного кодексу України людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою. Лише фізична особа володіє здоров'ям та наділена правом на здоров'я [14, 40–45]. Можливість бути пацієнтом не залежить ні від правоздатності, ні від дієздатності фізичної особи, оскільки навіть особи, яких визнано недієздатними та направлено на примусове лікування до психіатричних закладів, володіють певними правами та обов'язками [15, 80].

Слід розрізнити поняття «пацієнт» та «хворий». Не можна погодитись з визначенням А. В. Тихомирова, який визначає пацієнта як особу, «яка звертається до лікаря з потребою в його професіоналізмі для консультативної допомоги і корекції самопочуття. Хворим іменується пацієнт, що завідомо потребує професійної лікувально-діагностичної допомоги» [16, 76]. Для набуття статусу пацієнта фізичній особі не обов'язково мати якесь захворювання. Пацієнт — це правовий статус. Його автоматично набуває будь-яка особа, яка звертається за медичною допомогою. Термін «пацієнт» характеризує особу як учасника певних правовідносин, в той час як термін «хворий» характеризує стан здоров'я особи [13, 141]. Хворий — це біологічний статус, що характеризує відхилення від норми в стані організму, причому не лише людського. Хворий може й не стати пацієнтом (наприклад, лікуватись самостійно або за допомогою членів сім'ї та знайомих, або не лікуватись взагалі). В свою чергу пацієнт, як вже відзначалось, може і не бути хворим, наприклад, брати участь у медичному експерименті [11, 303]. Таким чином, поняття «хворий» і «пацієнт» є різноплановими за змістом. О. І. Смотров взагалі пропонував не використовувати в юридичній науці та практиці такого терміна, як «хворий» [9, 71]. Проте правильне визначення названих статусів має надзвичайно важливе як наукове, так і практичне значення, зокрема для кваліфікації суспільно небезпечних діянь у сфері діяльності.

Наприклад, потерпілим від злочину, передбаченого ст. 139 КК України, може бути визнана лише людина, що перебуває в статусі «хворого». Таким, як вже відзначалось, вважається будь-яка особа (незалежно від національності, статі, віку, посадового становища та інших обставин), яка захворіла хворобою, що вимагає надання медико-санітарної або фармацевтичної допомоги. Пацієнт, який звертається за медичною послугою нелікувального характеру, наприклад, з проханням провести косметичну операцію, не може визнаватися потерпілим, а відмова в її проведенні — злочинним діянням [17, 88].

Особа вступає у правовідносини із закладом охорони здоров'я та набуває статусу пацієнта в певному, визначеному законодавством порядку. При зверненні до медичного закладу особу реєструють, заводять спеціальну медичну карту, особа проходить долікарняний огляд на предмет виявлення інфекційних захворювань. Її юридичні дії свідчать про те, що особа стала пацієнтом саме даного конкретного медичного закладу. Звичайно це найбільш традиційний спосіб набуття статусу пацієнта. Проте існують й інші способи, наприклад при зверненні до швидкої (невідкладної) допомоги, при виклику лікаря до хворого додому тощо.

Правовідносини між пацієнтом та медичним закладом виникають в момент звернення та припиняються в момент виписування з лікарні або завершення амбулаторного лікування, про що робиться відповідний запис в медичній карті пацієнта.

Таким чином, пацієнт як потерпілий від злочину — це особа, життю, здоров'ю, честі, гідності, основним правам якої була заподіяна шкода в результаті злочинного посягання, що виразилось в неналежному здійсненні (чи нездійсненні) щодо неї медичної діяльності.

Оскільки шкода заподіюється в результаті здійснення медичної діяльності — надання медичної допомоги чи медичних послуг, проведення клінічних випробувань, медико-біологічних дослідів тощо — то вона спричиняється в межах відповідних правовідносин на стороні іншого їх учасника — працівниками закладу охорони здоров'я чи окремими медичними працівниками, а також особами, що в силу виконання своїх професійних обов'язків потрапляють у сферу здійснення медичної діяльності (працівники правоохоронних органів, суду тощо). Тому злочинами, що порушують права пацієнта, слід визнати, наприклад, невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків (ст. 140 КК України), порушення порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів (ст. 141 КК України), незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною (ст. 142 КК України), порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини (ст. 143 КК України) тощо. Водночас не слід відносити до даної категорії злочинів заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної медичної освіти (ст. 138 КК України), проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти (ч. 1 ст. 134 КК України), залишення в небезпеці (ст. 135 КК України), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК України), оскільки потерпілий в даних злочинах пацієнтом не є, бо не вступає у правовідносини щодо отримання медичної допомоги (послуг) чи іншого здійснення медичної діяльності з особами, яким за законом надане таке право. За наявності у такої особи певного захворювання мова може йти про хворого. Саме цей термін, як правило, використовується законодавцем в КК України, в тому числі й при конструюванні складів злочинів, потерпілим у яких слід визнати пацієнта. Про останнього йдеться лише в одній нормі КК України — ст. 141, якою передбачена відповідальність за незаконне проведення клінічних випробувань лікарських засобів. Проте, як вже було встановлено, коло злочинних посягань на права пацієнта, відповідальність за які передбачена КК України, значно ширше.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

1. Пацієнтом є особа, яка вступає у певні правовідносини із закладами охорони здоров'я (медичними працівниками) щодо отримання медичної допомоги (медичних послуг) чи іншої участі у здійсненні медичної діяльності.

2. Поняття «хворий» і «пацієнт» є різноплановими за змістом. Пацієнт — це правовий статус, якого набуває будь-яка особа, яка звертається за медичною допомогою. Термін «пацієнт» характеризує особу як учасника певних правовідносин. Хворий — це біологічний статус, що характеризує відхилення від норми в стані організму. Термін «хворий» характеризує стан здоров'я особи.

3. Пацієнт як потерпілий від злочину — це особа, життю, здоров'ю, честі, гідності, основним правам якої була заподіяна шкода в результаті злочинного посягання, що виразилось в неналежному здійсненні (чи нездійсненні) щодо неї медичної діяльності.

4. Про пацієнта як потерпілого йдеться лише в одній нормі КК України — ст. 141, якою передбачена відповідальність за незаконне проведення клінічних випробувань лікарських засобів. Проте коло злочинних посягань на права пацієнта, відповідальність за які передбачена КК України, значно ширше і включає ст. ст. 131, 132, 140, 142-145, 151, 184 КК України.

Література

1. Останина В. В. Место потерпевшего от преступления в уголовном праве // Вестник ТГПУ. Серия: Гуманитарные науки (юриспруденция). — 2006. — Вып. 11. — С. 55–56.
2. Музеник А. К. Потерпевший (жертва преступления) и уголовное правоотношение (в порядке обсуждения) // Проблемы укрепления российской государственности : сб. ст. / под ред. С. А. Елисеева. — Томск, 2002. — Ч. 9. — С. 3–6.
3. Курс уголовного права. Т. 1. Общая часть. Учение о преступлении / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. — М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. — 624 с.
4. Красиков А. Н. Сущность и значение согласия потерпевшего в советском уголовном праве / А. Н. Красиков. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1976. — 120 с.
5. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. — М. : НОРМА, 2001. — 160 с.
6. Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. — К. : Сфера, 1998. — 121 с.
7. Декларация о политике в области обеспечения прав пациента в Европе [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://patright.org.ua/dropch.html>.
8. Про засади охорони здоров'я в Україні. Проект Закону України, реєстраційний № 4620 від 14.01.2004 р., отриманий на заміну раніше розданого 17.02.2005 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ligazakon.ua.
9. Смотров О. І. Договір щодо платного надання медичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. І. Смотров ; Нац. ун-т внутр. справ МВС України. — Х., 2003. — 177 с.
10. Организационно-правовое обеспечение прав граждан на медицинскую помощь / А. А. Азаров, И. А. Захаров, Н. В. Косолапов, О. В. Никульникова // Здоровоохранение. — 2000. — № 10. — С. 15–23.
11. Болотіна Н. Б. Пацієнт: поняття, права та обов'язки // Правова держава : щоріч. наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ. — К., 2003. — Вип. 14. — С. 301–309.
12. Стеценко С. Г. Медицинское право : учебник / С. Г. Стеценко. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. — 572 с.
13. Зелінський А. М. До питання про поняття «пацієнт» // Університетські наукові записки. — 2006. — № 2. — С. 139–143.
14. Стефанчук Р. О. Право на здоров'я як особисте немайнове право фізичної особи / Р. О. Стефанчук, А. М. Зелінський // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2003. — № 2. — С. 40–45.
15. Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. — К. : Сфера, 1998. — 121 с.
16. Тихомиров А. В. Медицинское право : практ. пособие / А. В. Тихомиров. — М. : Статут, 1998. — 418 с.

17. Красиков А. Н. Преступления против личности : учеб. пособие для студ. учеб. завед. юрид. профиля / А. Н. Красиков. — Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1999. — 340 с.

Анотація

Марсєв В. В. Пацієнт як потерпілий від злочину. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню статусу пацієнта як потерпілого від злочину. Наводяться визначення поняття «пацієнт», закріплені в нормативно-правових актах, як на міжнародному рівні, так і на рівні підзаконних актів вітчизняного законодавства, визначення, дані науковцями.

Ключові слова: потерпілий, пацієнт, хворий.

Аннотация

Марсєв В. В. Пациент как потерпевший от преступления. — Статья.

Статья посвящена исследованию статуса пациента как потерпевшего от преступления. Приводятся определения понятия «пациент», закрепленные в нормативно-правовых актах, как на международном уровне, так и на уровне подзаконных актов отечественного законодательства, определения, данные учеными.

Ключевые слова: потерпевший, пациент, больной.

Summary

Maryeyev V. V. Patient as a victim of a crime. — Article.

The article covers the research of «patient» status as a victim of a crime. There are given different definitions of concept «patient», that are allocated in normative-legal acts on the international level and also on by-laws level of domestic legislation, the determinations are given by the scientists.

Keywords: victim, patient.

УДК 343.811

Д. В. Ягунов

ПЕРСПЕКТИВИ ІСНУВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ В ПЕНАЛЬНИХ СИСТЕМАХ СУЧАСНОСТІ

Відповідно до ст. 50 Кримінального кодексу України, однією з цілей кримінального покарання є «виправлення засуджених».

Зазначена мета присутня в кримінальних кодексах усіх сучасних країн. Уявити кримінальне законодавство сучасної держави без мети реабілітації злочинців (як би вона не називалася) просто неможливо. Поряд з цим існує низка проблем теоретичного та прикладного характеру, які надають нам підстави формулювати назву цієї статті саме таким чином.

Проблематиці виправлення злочинців присвячена велика кількість наукових праць. Важко скласти навіть приблизний перелік авторів, які так чи інакше розглядали зазначену проблематику. Проте сьогодні існує нагальна потреба визначитися з тим, чи є необхідним перебування реабілітації в переліку цілей покарання.

Хотілося б, передусім, зробити наголос: ми ні в якому разі не пропонуємо викреслити реабілітацію з переліку цілей покарання. Ми пропонуємо більш